

บทที่ 4

บทบาทและความเป็นมาของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (ศพช.)

ก่อนที่จะกล่าวถึงมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (ศพช.) จะขอกล่าวถึงประเภทของพระสงฆ์ที่ปรากฏในสังคมไทยในปัจจุบัน นั่นคือ พระสงฆ์ในเมืองไทยซึ่งนับตั้งแต่มีการปฏิรูปพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ได้แบ่งออกเป็น 2 นิาย ได้แก่ ฝ่ายธรรมยุตินิกาย และ ฝ่ายมหานิกาย ฝ่ายธรรมยุตเน้นเรื่องปริญาติที่ถือเคร่งในพระไตรปิฎกโบราณโดยเน้นความบริสุทธิ์ของพระศาสนาแบบเดิมเมื่อครั้งพุทธกาล แต่ฝ่ายมหานิกายซึ่งเป็นลัทธิโบราณแต่ก็มีได้ยึดถือในสวนปลุกยอยของพระไตรปิฎกบางประการ จึงทำให้ภาพพจน์ของฝ่ายแรกเป็นพระชั้นสูงเนื่องจากเป็นธรรมเนียมที่พระมหากษัตริย์จะต้องทรงบวชนิกายนี้ นอกจากนี้ ในประเทศไทยยังแบ่งพระสงฆ์ออกเป็น 2 กลุ่มตามที่พำนัก ได้แก่ ฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งจะแยกตนออกจากสังคมเพื่อเข้าหาธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพรเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น ตัวอย่างเช่น หลวงปู่มั่น หลวงปู่ชา หรือหลวงปู่แหวน เป็นต้น อีกฝ่ายเรียก คามวาสี จะอยู่ประจำวัดในที่ชุมชน ตัวอย่างเช่น หลวงพ่อคุณ พระธรรมดิลก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระอีกประเภทที่เรียกว่าพระนักเทศน์ หรือ พระธรรมเถิก ที่มีความเชี่ยวชาญในการแสดงธรรมแก่ผู้คน ตัวอย่างได้แก่ พระพยอม ท่านพุทธทาส เป็นต้น

ซึ่งการแบ่งพระสงฆ์ออกเป็นกลุ่มจึงทำให้พระสงฆ์ต้องปรับบทบาทของตนเองให้เข้ากับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีมักจะเน้นการบำเพ็ญเพียรภาวนา สอนศิษยานุศิษย์ในเรื่องการปฏิบัติธรรมสมาธิเพื่อให้จิตใจสงบและบริสุทธิ์ แต่ฝ่ายคามวาสีกลับต้องแสดงบทบาทของที่พึ่งทางสังคมที่เอนเอียงไปในทางโลก เช่น การพิธีกรรมต่าง ๆ การเทศนาสั่งสอน การสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความใกล้ชิดกับสังคมชุมชนเป็นอย่างดี ดังเช่นกรณีของพระธรรมดิลก แห่งวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือเป็นพระในสายธรรมยุตฝ่ายคามวาสีที่ผู้วิจัยได้ศึกษาในงานวิจัยนี้

ในเบื้องต้นนั้น มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (ศพช.) ซึ่งมีสำนักงานตั้งอยู่ในบริเวณวัดป่าดาราภิรมย์ ตำบลริมใต้ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีเครือข่ายสมาชิกอยู่ทั่วไปในเขตอำเภอใน

จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการประมาณ 55 หมู่บ้าน ใน 11 อำเภอ ของจังหวัด เชียงใหม่ รวมทั้งบางหมู่บ้านในเขตอำเภอของจังหวัดลำพูนและแม่ฮ่องสอน ซึ่งการขยายวงของ สมาชิกมีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา จนทำให้ ศพช. มีชื่อเสียงเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ และต่อไปนี้เป็น การแสดงให้เห็นถึงข้อเท็จจริงในหลาย ๆ แง่มุมขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีผู้นำที่มีบารมี อย่างยิ่งเป็นผู้บริหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้ามไป

4.1 โครงสร้างมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท

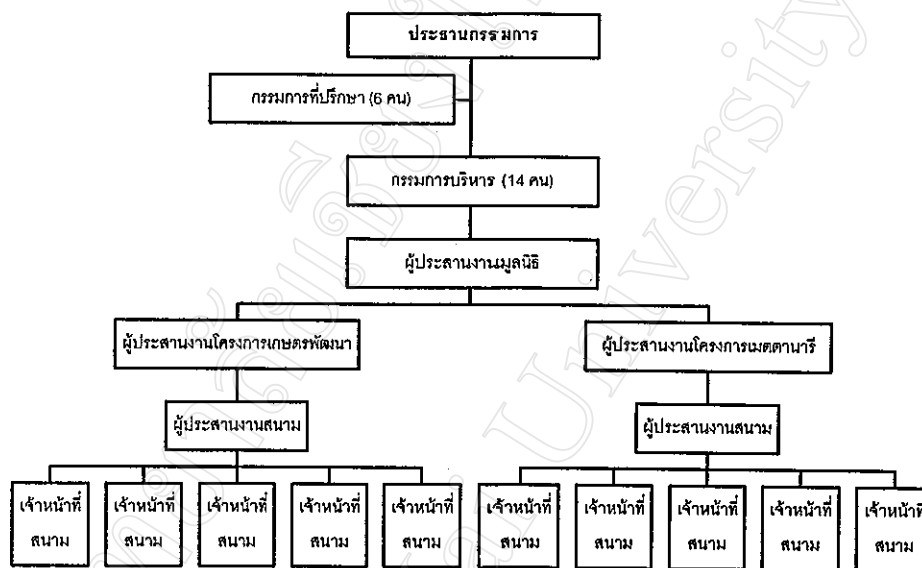
มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทได้รับการก่อตั้งมานับแต่ ปี พ.ศ. 2517 แล้ว ซึ่ง ศพช. มีโครงสร้างการบริหารงานในส่วนต่าง ๆ ดังนี้

4.1.1 โครงสร้างการบริหารงานและปฏิบัติงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ตั้ง แต่ ปี 2517 ถึง 2532

ศพช. มีบุคลากรที่ร่วมกันดำเนินงานอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ บุคลากรฝ่ายบริหาร และฝ่ายปฏิบัติ ซึ่งมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันในการการบังคับบัญชาตามโครงสร้างขององค์ การ ดูภาพที่ 1

ภาพที่ 1

คณะกรรมการมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ปี 2532

ที่มา : รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2532

ศพช. เมื่อแรกตั้งมีโครงสร้างซึ่งมีสายงานหลักอยู่ 2 ส่วน คือ ผู้ประสานงานโครงการเกษตรพัฒนาและผู้ประสานงานโครงการเมตตานารีซึ่งทั้งสองส่วนจะมีผู้ประสานงานสนามอีกหน่วยละหนึ่งคน จัดมาจะเป็นเจ้าหน้าที่สนามทำหน้าที่ปฏิบัติงานร่วมกับกรรมการหมู่บ้านในพื้นที่ที่ ศพช. ดูแล ในกรรมการหมู่บ้านจะมีกรรมการย่อยที่รับผิดชอบโครงการ/กิจกรรมย่อยตามความถนัด เรียกว่า กรรมการโครงการระดับหมู่บ้าน กรรมการโครงการระดับหมู่บ้านนี้จะทำหน้าที่คล้าย ๆ กับ หัวหน้ากลุ่ม ซึ่งมีสมาชิกของมูลนิธิจำนวนหนึ่ง จากโครงสร้างข้างต้น จะเห็นว่าโครงสร้างมีลำดับชั้นหรือชั้น จำนวน 6 ชั้น ซึ่งถือว่ามีจำนวนมากอย่างยิ่ง การที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะ ศพช. จะมีกรรมการและเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติแม้จะไม่มากแต่ทำงานร่วมกันในทุก ๆ ส่วน นั้นหมายถึง พระธรรมดิลกจะให้กรรมการของ ศพช. ทำงานในระดับปฏิบัติร่วมกับเจ้าหน้าที่สนามด้วย จึงทำให้มีผู้ประสานงานผู้ในหลาย ๆ ส่วน ปัญหาจึงมีอยู่ว่าผู้ประสานงานเท่านั้นมีความรู้ความสามารถในการพัฒนามากน้อยเพียงใด ต้องเข้าใจในยุคนี้อาการการพัฒนาเป็นลูกศิษย์ของพระธรรมดิลก ซึ่งกรรมการบางคนก็มีชื่อในโครงสร้างแต่ไม่ได้ปฏิบัติตามแผนแบบโครงสร้างนั้นเลย บางคนอาจมีหน้าที่ทั่ว ๆ ไป ร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติแต่เพื่อให้เกียรติในการอยู่ร่วมกัน จึงได้กำหนดไว้ในโครงสร้างด้วย หากจะสรุปให้

ง่ายและเร็วขึ้นในประเด็นนี้ก็คือ ตำแหน่งในโครงสร้างไม่มีความสำคัญเทียบเท่ากับตัวบุคคล ศพข. มีบุคลากรที่ปฏิบัติงานไม่มาก แต่บุคลากรเหล่านั้นต่างร่วมมือกันโดยไม่คำนึงถึงตำแหน่งหรือหน้าที่ตามโครงสร้างแต่อย่างใด พระธรรมดิลกจะเรียกใช้ใครก็สามารถกระทำได้ ใครที่ว่างหรือพร้อมก็สามารถดำเนินการไปได้ จึงถือเป็นการจัดโครงสร้างแบบไม่เป็นทางการ คือเป็นเพียงรูปแบบเท่านั้น

หากเปรียบเทียบกับโครงสร้างการบริหารระดับชาติหรือรัฐบาลแล้ว โครงสร้างการบริหารระดับปฏิบัติการก็คือ กระทรวงนั่นเอง จากโครงสร้างจะเห็นว่า ประธานกรรมการในฐานะผู้อำนวยการ หรือหัวหน้าโครงการยังคงเป็นพระธรรมดิลก และมีที่ปรึกษาในตำแหน่งกรรมการ 2 ชุด ได้แก่ กรรมการบริหาร จำนวน 14 คน ทำหน้าที่คล้ายตำแหน่งรองประธาน และกรรมการที่ปรึกษา จำนวน 6 คน ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในด้านการต่างประเทศและงานอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ผู้บริหารในระดับนี้จะเป็นเพียงคณะทำงานกิตติมศักดิ์เท่านั้น โดยจะเป็นบุคลากรที่ใกล้ชิดกับพระธรรมดิลกอย่างยิ่ง ซึ่งในทางปฏิบัติมีกรรมการบางคนเท่านั้นที่ย้ายย้ายและทำงานกับพระธรรมดิลกจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น นางลาวัลย์ จรรย์สีปลศรี เป็นต้น

การบริหารงานจะดำเนินการผ่านทางผู้ประสานงานโครงการซึ่งมีความรู้ความสามารถในการประสานงานทั้งในและต่างประเทศและยังเป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานภายในทั้งสอง คือ หน่วยเกษตรพัฒนาและเมตตานารี และผู้ประสานงานโครงการทั้งสองจะมีสายการการบังคับบัญชาขึ้นตรงกับพระธรรมดิลกอย่างใกล้ชิด ในระดับถัดลงไปจากผู้ประสานงานโครงการจะเป็นผู้ประสานงานสนาม ซึ่งถือเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติระดับสูงสุดเทียบได้กับหัวหน้าหน่วยงานในปัจจุบัน

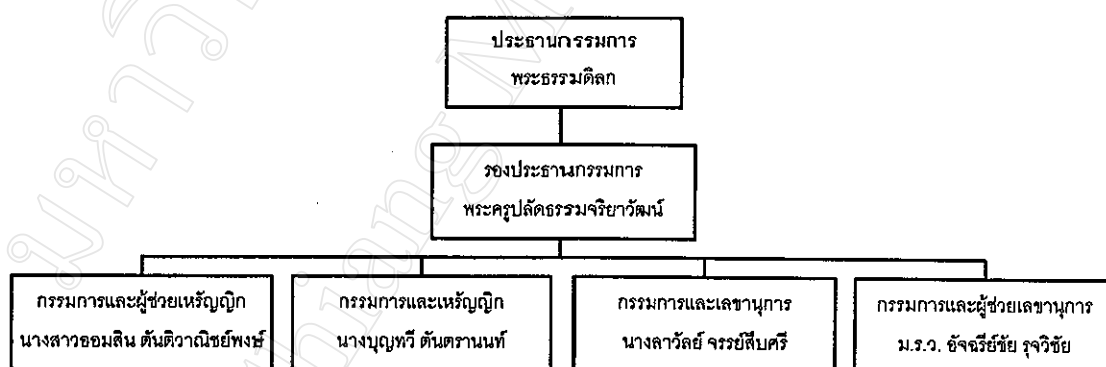
ความแตกต่างระหว่างผู้ประสานงานโครงการกับผู้ประสานงานสนามอยู่ที่ทิศทางในการดำเนินงาน คือ ผู้ประสานงานโครงการจะดำเนินงานจากล่างสู่บน หมายถึง การประสานงานกันระหว่างกลุ่มผู้บริหาร แต่ผู้ประสานงานสนามจะดำเนินงานจากบนสู่ล่าง หมายถึง การประสานงานกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสนามและสมาชิกในชุมชน

4.1.2 โครงสร้างการบริหารงานและปฏิบัติงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ปัจจุบัน

ในปี 2532 ศพช. ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างขององค์กรจากเดิมที่มีผู้ประสานงานในส่วนต่าง ๆ มากมายให้เกิดความกระชับและสื่อความหมายได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ เพราะการมีผู้ประสานงานจำนวนมากมิได้หมายถึงปริมาณงานในการทำงานของแต่ละส่วนแต่ประการใด หากแต่เป็นเพียงตำแหน่งที่มีขึ้นเป็นพิธีการเท่านั้น การปฏิบัติงานที่แท้จริงจะตกอยู่กับหัวหน้าส่วนต่าง ๆ เท่านั้น ซึ่งภายหลังการปรับปรุงโครงสร้างแล้ว ศพช. จึงมีโครงสร้างที่เข้าใจง่ายขึ้นพิจารณาได้ตามภาพที่ 2

ภาพที่ 2

แสดงโครงสร้างการบริหารงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทปัจจุบัน

ที่มา : รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2541

พิจารณาจากโครงสร้างมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท จะเห็นว่า โครงสร้างการบริหารงานยังประกอบด้วยคณะกรรมการของ ศพช. ซึ่งปัจจุบันมีประธานกรรมการ คือ พระธรรมดิลก โดยดำรงตำแหน่งนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ภายระยะเวลากว่า 25 ปีมาแล้ว ตำแหน่งรองประธานได้แก่ ศาสตราจารย์แสง จันทรงาม หรือพระครูปลัดธรรมจริยาวัฒน์ ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยด้านการบริหารจัดการของ ศพช. นี้ โดยจะกลั่นกรองนโยบายและการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ในลำดับถัดมาเป็นกรรมการหลายฝ่าย ได้แก่ กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก กรรมการและเหรัญญิก

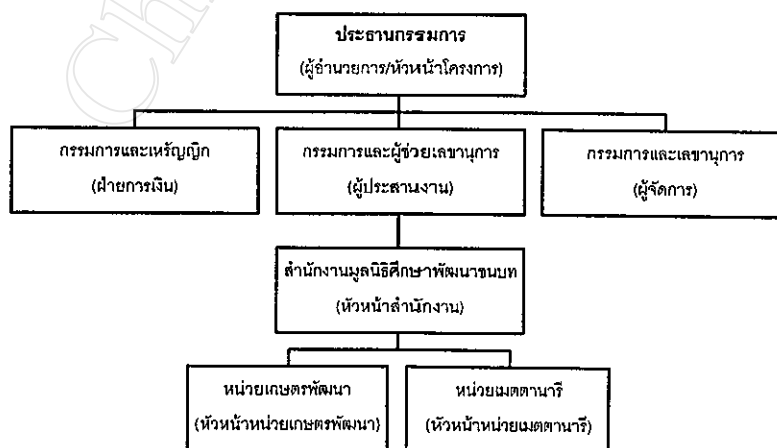
กรรมการและเลขานุการ กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ กรรมการทั้ง 4 ฝ่ายนี้ จะทำหน้าที่ร่วมกัน แม้ว่าในทางปฏิบัติจะมีโครงสร้างที่แยกจากกันก็ตาม ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริง กรรมการเหล่านี้ ต่างก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันในฐานะลูกศิษย์ของพระธรรมดิลกทั้งสิ้น

จากโครงสร้างเจ้าหน้าที่ อำนาจหน้าที่ยังคงอยู่ที่พระธรรมดิลก ซึ่งปัจจุบันการจัดทำโครงการจะเริ่มจากเจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญที่รับผิดชอบ เมื่อผู้บริหารเห็นชอบประธานกรรมการจะตรวจสอบทุก ๆ ครั้งเพื่อเป็นการควบคุมการทำงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติการได้โดยตรง จึงทำให้เกิดความรวดเร็วในการดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงในที่สุด

นอกจากกรรมการทั้ง 4 ฝ่ายแล้ว ยังมีคณะกรรมการที่เป็นคณะที่ปรึกษา ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะอนุกรรมการ กรรมการและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ คณะกรรมการเหล่านี้ เป็นบุคลากรที่อาจได้รับแต่งตั้งมา เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมมากกว่าการมีหน้าที่เฉพาะเจาะจงตามโครงสร้าง นั้นหมายถึง ในแต่ละคณะกรรมการมีผู้ที่ปฏิบัติเพียงคนหรือสองคน โดยที่คนอื่นอาจมีชื่อเพียงเพื่อมีส่วนร่วมในโครงการของ ศพช. เท่านั้น ยกเว้นคณะกรรมการที่เป็นเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ ตามแผนภาพที่ 3

ภาพที่ 3

โครงสร้างการปฏิบัติงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทปัจจุบัน

โครงสร้างข้างต้นประกอบด้วยสองส่วนงานเหมือนเดิม คือ หน่วยเกษตรพัฒนาและเมตตานารีและเพิ่มหน่วยงานอำนวยการขึ้นมา คือสำนักงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท การเพิ่มเติมหน่วยงานนี้แสดงถึงภารกิจของ ศพช. ที่มีแผนงานโครงการและกิจกรรมในการดำเนินงานมากขึ้นมีภาระทางด้านเอกสารและวัสดุสนับสนุนการทำงานขึ้น ตลอดจนเจ้าหน้าที่สนามต้องการคำแนะนำที่หวังผลได้ในทางปฏิบัติจากหน่วยงานในภูมิจำนวนมาก อันเนื่องมาจากหน่วยงานดังกล่าวเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับผู้บริหารระดับสูงมากที่สุด

เนื่องจาก ศพช. เป็นองค์การพัฒนาเอกชนขนาดเล็ก ซึ่งมีงบประมาณในการดำเนินการประมาณ 2 ล้านบาท และมีหน่วยงานย่อยที่เน้นการพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับการฝึกกรรมะเป็นหลัก ซึ่งเสียงบประมาณที่ต้องนำไปให้อยู่ในวงเงินต่ำ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้จำนวนบุคลากรผู้ปฏิบัติมีจำนวนไม่มาก ขนาดขององค์การจึงไม่เทอะทะ การบังคับบัญชาซึ่งอยู่ในวงจำกัดทำได้รวดเร็ว และแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคลากรเลย โดยเฉพาะตลอด 25 ปีที่ผ่านมา ผู้บริหารยังคงเป็นกรรมการชุดเดิมที่เป็นลูกศิษย์ของพระธรรมดิลก แต่มิได้เป็นการผูกขาดอำนาจการบริหารงานแต่ประการใด ทั้งนี้การดำเนินงานของ ศพช. มุ่งเน้นการเสียสละเป็นที่ตั้ง บุคลากรที่เข้าร่วมโครงการจึงต้องประสบกับข้อจำกัดเกี่ยวกับผลตอบแทนที่ได้รับ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติของ ศพช. ซึ่งมักจะเป็นคนรุ่นหนุ่มสาวที่มีความกระตือรือร้นที่จะทำงานอย่างเต็มความสามารถ แต่อุปสรรคในเรื่องเกี่ยวกับผลตอบแทนอันหมายถึง เงินเดือน หรือสวัสดิการต่าง ๆ ของเจ้าหน้าที่ ก็มีได้ก่อให้เกิดความท้อถอยในการทำงานแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะปัจจัยที่เกี่ยวกับอำนาจเชิงบริหารมีของผู้นำของพวกเขา

4.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (ศพช.)

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2517 โดยมีพระธรรมดิลกเป็นประธานกรรมการก่อตั้ง เพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทที่ยากจน มุ่งเน้นให้ชาวชนบทตามพื้นที่เป้าหมายได้พัฒนาตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ สนับสนุนและส่งเสริมการแก้ปัญหาาร่วมกันด้วยระบบกลุ่ม ตามหลักการและรูปแบบวิธีการทางสหกรณ์ ภายใต้นโยบาย "เศรษฐกิจจิตใจ ต้องแก้ไขพร้อมกัน" (มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท, 2532)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมความสามารถทางกลไกกรรมที่เหมาะสมกับท้องถิ่น
2. เพื่อส่งเสริมความสามารถทางการค้า การสหกรณ์ การเศรษฐกิจ การปกครอง การอนามัย ประชากรศึกษา และอื่น ๆ ที่จะช่วยให้อาชีพกลไกกรรมได้รับผลดียิ่งขึ้น
3. เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถของการเป็นผู้นำในการที่จะปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงหมู่บ้านของตนเองให้เจริญก้าวหน้าในวิถีทางประชาธิปไตย
4. เพื่อส่งเสริมความรู้สึกลึกซึ้งที่รักชาติไว้ซึ่งวัฒนธรรมของท้องถิ่น
5. เพื่อส่งเสริมคุณค่าแห่งการครองชีพในทางซื่อสัตย์ อดทน ขยัน กตัญญู ประหยัด และเป็นธรรม
6. เพื่อส่งเสริมการรู้จักใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล
7. เพื่อส่งเสริมความลึกซึ้งในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งนี้ไม่เกี่ยวกับการเมือง

เป้าหมาย

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทมีความมุ่งหมายที่จะส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตอาชีพ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม อันหมายถึงท้องถิ่นของเกษตรกรรวมทั้งยากจนในชนบทให้อยู่ดีกินดี มีความรู้ความสามารถในการปรับปรุงแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับชุมชน มีการรวมกลุ่มกันทำงาน ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีจิตใจสำนึกในการพิทักษ์ทรัพยากร และผลประโยชน์ของคนในชุมชนร่วมกัน รวมทั้งรู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

ยุทธศาสตร์ในการพัฒนา

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทได้นำวิธีการพัฒนาหรือยุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งทางด้านการเกษตรกรรมและด้านการพัฒนาอาชีพ และการพัฒนาทางด้านจิตใจ ซึ่งได้แบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่

1. การส่งเสริมกิจการ โดยมุ่งส่งเสริมสนับสนุนในการรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กรชาวบ้าน ให้เข้มแข็ง ก่อตั้งกองทุน หรือสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน โดยหลักการและวิธีการสหกรณ์ ส่งเสริมกิจกรรม โครงการทางการเกษตรกรรมในหน่วยเกษตรพัฒนา ส่งเสริมกิจกรรมโครงการทางงานหัตถกรรม งานฝีมือในหน่วยเมตตานารี

2. มุ่งสอนวิทยา ซึ่งมุ่งให้การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาความรู้ ทักษะ ความสามารถในการผลิต และการบริหาร การจัดการในรูปแบบการอบรม สัมมนา ทักษะศึกษา ดูงาน การสาธิต โดยมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิ เป็นคู่คิดประสานงานและให้คำปรึกษา

3. ดำรงศาสนา เป็นการนำหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาทางด้านจิตใจ ในรูปแบบของการอบรมสอดแทรกธรรม ข้อคิดตามโอกาสต่าง ๆ โดยประธานมูลนิธิฯ (หลวงพ่อดวงพระธรรมดิลก) ตัวแทนพระสงฆ์ที่อยู่ในชุมชน เจ้าหน้าที่ พร้อมกับคัดเลือกธรรมะมาเป็นคุณสมบัติของสมาชิก รวม 4 ประการ คือ (1) เพิ่มพูนความขยัน (ขยัน) (2) แข่งขันกันประหยัด (ประหยัด) (3) ฝึกหัดทำความดี (ข้อสัตย์) (4) สามัคคีร่วมชาติ (สามัคคี) นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในด้านการจัดให้มีการศึกษาอบรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และสนับสนุนกิจกรรมที่พระสงฆ์แต่ละรูปคิดขึ้น หรือดำเนินการอยู่และสอดคล้องกับนโยบายของมูลนิธิฯ ด้วยการจัดตั้ง "กลุ่มสังฆพัฒนาชุมชนล้านนา" ขึ้น

4. พัฒนาท้องถิ่น มุ่งเน้นการสนับสนุนให้ชาวบ้านในชนบทเกิดสำนึกที่รัก และหวงแหนอาชีพ เพื่อบ้าน วัฒนธรรม ประเพณี สิ่งแวดล้อม ไม่คิดละทิ้งถิ่น มีการอนุรักษ์พัฒนาฟื้นฟูอยู่อย่างต่อเนื่อง ภายใต้ความคิดที่ว่า "ไม่หลงของเก่า ไม่เมาของใหม่"

4.3 บทบาทของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท

4.3.1 บทบาทในฐานะองค์กรพัฒนาเอกชน

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทเข้าใจปัญหาการพัฒนาในอดีตกระทั่งถึงปัจจุบัน ที่มุ่งเน้นการให้เกิดการตอบสนองความต้องการทางวัตถุเป็นสาระสำคัญ ซึ่งกลไกในการตอบสนองความต้องการที่สูงกว่า จะต้องอาศัยใช้คุณธรรมหลาย ๆ ประการ ซึ่งเป็นจุดเริ่มของความเจริญทางสังคม ปัจจุบัน ได้แก่ วิทยาศาสตร์และการพาณิชย์ ซึ่งทั้งสองสาขานี้มีผู้รู้เป็นจำนวนมากที่มีความเพียรพยายามค้นคว้าศึกษาวิชาให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์เพื่อตอบสนองความต้องการที่ไม่จำกัดของประเทศชาติ บุคคลที่ได้กล่าวมาแล้วอาจถือได้ว่าเป็นผู้นำทางวัตถุอย่างแท้จริง และเมื่อผลการวิจัยเหล่านี้ได้ถูกปรุงแต่งครั้งแล้วครั้งเล่า ก็ทำให้เกิดเป็นนวัตกรรมแปลกใหม่ให้เราได้บริโภค กระบวนการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และการพาณิชย์ก็ก่อให้เกิดผู้นำที่เชี่ยวชาญและทรงอำนาจเกิดขึ้น อาทิเช่น ผู้นำทางด้านการสื่อสาร คมนาคม การแพทย์ การค้าระหว่างประเทศ ฯลฯ เป็นการพัฒนาในอีกด้านหนึ่งคือ จิตใจของมนุษย์มิได้รับการศึกษาค้นคว้าถึงเนื้อหาหัวข้อความที่แท้จริงในการดำรงอยู่ของมนุษย์เลย

เมื่อเข้าใจเหตุเบื้องต้นแห่งปัญหาการพัฒนาที่ยังไม่สามารถหาทางออกให้แก่สังคมชุมชนอยู่อย่างเป็นสุขได้ ศพช. ในฐานะองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีสำนึกรับผิดชอบในความทุกข์ที่เกิดขึ้นในสังคม ว่าเป็นหน้าที่ภาระที่บุคคลในพุทธศาสนาจะต้องเข้ามามีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ได้รับความทุกข์ยากและกำลังหลงอยู่กับห้วงกิเลส จนเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์อย่างหาทางออกไม่ได้

เช่นเดียวกันกับองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นที่กระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ที่มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้มีระดับที่สูงขึ้น โดยผ่านกระบวนการพัฒนาในหลาย ๆ แขนง สาขา ตามความถนัดและวัตถุประสงค์ของการใช้จ่ายงบประมาณจากแหล่งเงินทุน

ซึ่งการดำเนินการที่ผ่านมาทำให้ ศพช. แสดงศักยภาพของตนเองที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการเข้าสู่ผู้พาดพิงกับปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้ชุมชนจมอยู่บนกองทุกข์ทั้งทางจิตใจและกายเนื้อ ด้วยการใช้อยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ งานเกษตรพัฒนา และงานเมตตานารี (อ้างแล้ว, 2539)

การเข้าทำความคุ้นเคยกับชุมชน โดยมีพระธรรมดิลกเป็นผู้นำในการพาเจ้าหน้าที่ของศพช. เข้าไปชี้แจง ให้ความรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการทำกิจกรรมร่วมกันนั้น ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากหลาย ๆ ชุมชน แม้ว่าจะมีบางชุมชนหรือสมาชิกชุมชนบางคนยังเห็นว่า ศพช. อาจมีผลประโยชน์อื่นใดแอบแฝงไว้เบื้องหลังก็ตาม แต่ในท้ายสุดเมื่อพระธรรมดิลก เจ้าหน้าที่ และสมาชิกในชุมชนได้ร่วมประชุมและมีกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นกันเองแล้ว ความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้ให้และผู้รับก็บังเกิดขึ้น ซึ่งส่งผลให้ ศพช. ดำเนินกิจกรรมอย่างอื่นในพื้นที่เดียวกันได้อย่างราบรื่นต่อไป นอกจากนี้ กระแสความเข้าใจในบทบาทของ ศพช. ยังกระจายไปยังหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง ขยายวงเครือข่ายกว้างขวางออกไปในหลายพื้นที่ตลอด 25 ปีที่ผ่านมา

นอกจากการดำเนินงานในฐานะองค์กรอิสระแล้ว ศพช. ยังต้องประสานงานร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน และยังเป็นการป้องกันปัญหาการต่อต้านที่มีสาเหตุมาจากอิทธิพลของผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือแม้แต่ข้าราชการส่วนท้องถิ่นที่มีความผูกพันกับชุมชนมากกว่า ซึ่งหาก ศพช. ละเลยในการเข้าหาหน่วยงานเจ้าของพื้นที่เหล่านี้แล้ว ก็เป็นไปได้ยากที่จะปฏิบัติงานได้อย่างสำเร็จ

4.3.2 บทบาทในฐานะเป็นแหล่งผลิตพระนักพัฒนา

นอกจากบทบาทในฐานะองค์กรพัฒนาเอกชนของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทแล้ว บทบาทอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความสำคัญยิ่งก็คือเป็นสถาบันเสริมสร้างบุคลากรในงานพัฒนาในหมู่บ้าน นั่นคือ การปลูกฝังแนวความคิดแก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ต่องานพัฒนาชนบท

มีหน่วยงานอีกหน่วยหนึ่ง คือ หน่วยสังฆพัฒนา ซึ่งเป็นหน่วยงานอิสระภายใน ศพช. ที่มีกิจกรรมในการปลูกฝังอุดมการณ์ แนวความคิดให้แก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ ๆ ที่กำลังศึกษาในทางธรรม

วินัยให้รู้และเข้าใจบทบาท หน้าที่ อันพึงมีของสงฆ์ต่อชุมชนชนบท เพราะในฐานะพระสงฆ์ งานพัฒนาถือเป็นงานสังคมสงเคราะห์ที่สำคัญและมีคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงที่พระนักพัฒนาพึงมีไว้ บทบาทของพระนักพัฒนาจะต้องช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสให้กลับมีโอกาสในการแสวงหาวิถีชีวิตที่ดีขึ้นและถูกต้องตามธรรมเนียมคลองธรรม การที่จะได้พระที่มีคุณสมบัติพร้อมกับการพัฒนาจึงต้องมีการอบรม ฝึกฝนตามหลักวิชาการที่เป็นที่ยอมรับแล้วเพื่อนำไปปฏิบัติในชุมชนต่อไป ดังนั้น ในฐานะที่ ศพช. มีศักยภาพพอสมควรในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจให้เกิดแก่พระสงฆ์ที่มีความสนใจให้ได้รับความรู้และประสบการณ์ที่ถูกต้อง รวมทั้ง การฝึกปฏิบัติโดยตรงในพื้นที่ จึงทำให้งานสังคมพัฒนาเป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งใน ศพช. ที่มีส่วนในการพัฒนาบุคลากรที่มีคุณภาพเพื่อช่วยเหลือสังคมในอนาคต

4.4 ความเป็นมาในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้เป็นเวลา 25 ปีผ่านมาแล้ว (2517-2542) โดยเริ่มต้นจากการจัดตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษา เพื่อให้การศึกษาแก่เด็กที่เรียนดี ความประพฤติดีแต่พ่อแม่ยากจน ซึ่งเด็กเหล่านั้นเรียนโดยไม่เสียค่าเรียนและค่าบำรุงใด ๆ ทั้งสิ้น การดำเนินการดังกล่าวได้กระทำมาจนถึง พ.ศ. 2517 แนวทางในการดำเนินงานของ ศพช. จึงเปลี่ยนเป็นการพัฒนาชุมชนชนบท เนื่องจากเห็นว่าการศึกษาสงเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์ของโรงเรียนเมตตาศึกษาตามที่กล่าวมาเป็นการดำเนินการเข้าซ้อนกับภาครัฐบาลซึ่งทุกรัฐบาลก็มีนโยบายตรงนี้อยู่แล้ว แต่งานของรัฐบาลเป็นงานที่ใหญ่โตกว้างขวาง จึงไม่อาจอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยทั่วถึง อุปสรรคขัดข้องที่งานของรัฐบาลไม่อาจอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนเท่าที่ควรก็คือ ข้าราชการที่เป็นกลไกของงานของรัฐ นโยบายของรัฐบาลแต่ละรัฐบาลนั้นดีแน่ แต่จุดเสียอยู่ที่ผู้สนองนโยบายไม่ปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ ทั้งนี้เนื่องจากข้าราชการจำนวนไม่น้อยขาดคุณสมบัติที่สำคัญคือการทุ่มเทเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนขาดความซื่อสัตย์สุจริต จริงใจ แทนที่จะทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน กลับถือโอกาสใช้อำนาจในตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ กอบโกยถือเอาผลประโยชน์ให้แก่ตัวเอง พรรคพวกของตัวเอง ประชาชนจึงเสื่อมความศรัทธาไม่ให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาของบ้านเมือง ปัญหาความยากจน ปัญหาความเสื่อมศีลธรรม ปัญหาอาชญากรรม จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่เรื้อรังมาโดยตลอด

ดังนั้น เพื่อแก้ปัญหาและเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนดังกล่าว พระธรรมดิลกและผู้ร่วมงานจึงได้ขออนุญาตตั้ง มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2517 เพื่อเผยแพร่ความคิดในการพัฒนาที่ต้องการนำพระธรรมคำสอนที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตปัจจุบัน มาประยุกต์ปฏิบัติร่วมกับหลักวิชาการไปประกอบในการทำงานในสมัยปัจจุบัน โดยมี เป้าหมายและทิศทางการทำงาน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต อาชีพการศึกษา และสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่ยากจนใจชนบท ให้อยู่ดีกินดี มีความรู้ความสามารถในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ชุมชน มีการรวมกลุ่มกันทำงาน ช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีจิตสำนึกในการพิทักษ์รักษาทรัพยากร และผลประโยชน์ของคนในชุมชนร่วมกันอย่างเข้มแข็ง รวมทั้งรู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอาศัยวิธีการดำเนินงานสนับสนุนและส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายให้บรรลุผล ดังต่อไปนี้

1. ต้องเสริมสร้างองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็ง เพื่อให้ชุมชนเกิดภูมิปัญญาสามารถกำหนดและตัดสินใจในกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชนที่เคยถูกลดทอนศักยภาพลงเรื่อย ๆ จากนโยบายการพัฒนาแบบรวมศูนย์จากส่วนกลาง มีการแบ่งแยกบทบาทที่คนในชุมชนเคยปฏิบัติกันมาอย่างเหมาะสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตให้ไปอยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรภายนอก มีผลทำให้องค์กรชาวบ้านแต่เดิมต้องอ่อนตัวลง ชาวบ้านยังเกิดความรู้สึกพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกมากขึ้น ศพข. ก็จะมีการส่งเสริมอำนาจการพึ่งตนเองของคนในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะผู้ที่รู้ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหได้ดีที่สุดย่อมเป็นตัวบุคคลที่ประสบปัญหา โดยมี ศพข. ทำหน้าที่เพียงสนับสนุนเอื้ออำนวยงานพัฒนา เสริมศักยภาพแต่องค์กรชุมชนให้มากที่สุด

2. ให้การศึกษาที่เหมาะสมกับคนในชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกในการรักท้องถิ่น การให้การศึกษาที่เหมาะสมกับชุมชนต้องเป็นการศึกษานอกระบบมีเป้าหมายเพื่อการปลูกฝังจิตสำนึกของคนในชุมชน ให้มีสติปัญญา ตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ไม่แก่งแย่งแข่งขันหรือเอาเปรียบ ตรงกันข้ามกลับจะต้องช่วยกันพัฒนา ยกกระดับมาตรฐานอาชีพ รายได้และคุณภาพชีวิตไปพร้อม ๆ กัน

3. ให้ความสำคัญต่อวัดหรือพระสงฆ์ในฐานะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมุ่งเน้นนโยบายการพัฒนาแบบ “เศรษฐกิจและจิตใจต้องแก้ไขพร้อมกัน” ด้วยการส่งเสริมให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา ทั้งในฐานะของผู้ชี้แนะการประพฤติปฏิบัติให้แก่ประชาชน มิให้หลงไหลไปกับกระแสนิยมทางวัตถุนิยมขอบเขต และในฐานะของผู้ส่งเสริมการแก้ไขปัญหาลึกซึ้งของคนที่ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ มากขึ้นกว่าการมุ่งแต่แสดงพระธรรมเทศนา หรือปฏิบัติศาสนกิจแต่เพียงอย่างเดียว

ในการดำเนินงานตามวิธีการทั้ง 3 ข้อ ของ ศพช. นั้น ย่อมเกิดอุปสรรคอย่างมากมาย ซึ่งอุปสรรคสำคัญเหล่านั้น ได้แก่ การที่เจ้าหน้าที่ของ ศพช. ขาดคุณสมบัติของการเป็นนักพัฒนาอาชีพ การเข้าไปทำงานในลักษณะลูกจ้าง ทำงานตามสั่งเหมือนการทำงานทั่วไป ไม่มีลักษณะของอาสาสมัคร ไม่ทำงานด้วยการทุ่มเท เสียสละ แต่กลับมีการกระทำที่แสวงหาผลประโยชน์เพื่อตัวเอง มีการทำทุจริต ไม่มีอุดมการณ์ในการทำงาน นำเงินทุนหมุนเวียนของ ศพช. ไปใช้จ่ายโดยไม่ได้รับอนุญาต ไม่นำส่งคืนตามกำหนด เป็นต้นเหตุให้ต้องเปลี่ยนเจ้าหน้าที่บ่อย กระทั่งการทำงานต้องหยุดชะงักลงเป็นระยะ ๆ นอกจากนี้ บางครั้งก็อาจได้รับคำตำหนิจากพระเถระผู้ใหญ่บางท่าน และชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการที่พระสงฆ์ไปทำงานพัฒนาอาชีพในลักษณะไม่เหมาะสมกับความเป็นสงฆ์ ในบางชุมชนก็มีการกล่าวหา ศพช. เป็นผู้ฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่คอยปลุกระดมชาวบ้านให้แข็งกระด้างต่อการปกครองบ้านเมือง แต่เมื่อเวลาผ่านไปสักระยะ ชุมชนก็รู้ได้เองว่าทำการพัฒนาเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านอย่างแท้จริง มิได้มีผลประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องไม่

ภายหลังจากที่ ศพช. ดำเนินงานตามอุดมการณ์ขององค์กรไปไม่นาน ศพช. ก็ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากแหล่งเงินทุนต่างประเทศมากมาย เพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจกรรมที่กำหนดไว้ตามแผนงาน/โครงการที่วางไว้ก่อนหน้านี้แล้ว ซึ่งเงินทุนเหล่านี้ เกิดจากความพยายามที่จะสร้างสรรคโครงการที่ก่อประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง โครงการที่มีกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเองโดยนำหลักคำสอนของพุทธศาสนาเป็นแนวทางนั้น ถือเป็นจุดเด่น และน่าสนใจจากประเทศตะวันตก เพราะการพัฒนาเช่นที่ว่านี้ ไม่มีเจตนาที่จะทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกันในสังคมชุมชนแต่อย่างใด แต่ต้องการให้ชุมชนเกิดความสามัคคี การมีชีวิตที่พอมีพอกิน ไม่เกินฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง ซึ่งแตกต่างกับค่านิยมในทางวัตถุของชาวตะวันตก ที่มักแสวงหาผลกำไร

4.5.2 บทบาทในฐานะนักพัฒนา

ในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ในการศึกษา เรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ย่อมทำให้ท่านเข้าใจพื้นฐานแห่งปัญหาของชุมชนได้ว่า ชุมชนชนบทยังหลงทางและถูกชี้นำให้ดำเนินชีวิตในทางที่ผิดและไม่สมควร ชุมชนชนบทยังคงต้องการความช่วยเหลือจากภายนอกต่อไป ตราบเท่าที่ชุมชนนั้นยังหลงทาง นั่นหมายถึง การแสดงออกทางความสามารถในการพัฒนาชุมชนของพระธรรมดิลก ที่ต้องการให้ชุมชนที่มีปัญหาได้รับความช่วยเหลืออย่างถูกต้องเหมาะสมด้วยการใช้หลักการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ซึ่งมีหลักธรรมในการดำเนินการตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

บทบาทนักพัฒนาของพระธรรมดิลกเป็นที่ยอมรับจากสังคม ในมิติขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น การทุ่มเทและเอาใจใส่ต่อชุมชน ติดตามความคืบหน้าของชุมชน ถือเป็นบทบาทที่ทำให้ชุมชนได้รับการช่วยเหลือจาก ศพช. อย่างรวดเร็ว และเหมาะสมตามแนวทางของ ศพช. ซึ่งเป็นทิศทางที่นักพัฒนาโดยทั่วไปพึงกระทำ

4.5.3 บทบาทในฐานะผู้นำองค์กร

แม้การแสดงบทบาททั้งการเป็นพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตใจและนักพัฒนาที่เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถแสดงออกอย่างงดงามแล้ว แต่อีกบทบาทหนึ่งซึ่งพระธรรมดิลกได้แสดงไว้นั้นคือการเป็นผู้นำของ ศพช. ในตำแหน่งประธานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทนั้น ก็ยังสามารถครองใจผู้ร่วมงานของท่านได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน

การแสดงบทบาทผู้นำองค์กรที่มีบารมีอย่างมากมายนั้น ทำให้ ศพช. มีจุดยืนที่แน่นอนชัดเจน นั่นคือ การยึดถือแนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เพื่อให้ชุมชนสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ต่อไปในอนาคต ด้วยฐานะที่เป็นผู้นำจึงทำให้พระธรรมดิลกสามารถวางแนวทางให้แก่กรรมการบริหารและเจ้าหน้าที่ให้ดำเนินงานตามแนวทางดังกล่าว ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว แม้ว่าพระธรรมดิลกจะไม่แสดงออกถึงการไม่เห็นด้วยต่อการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ก็ตาม แต่ในความเป็นจริง เจ้าหน้าที่เหล่านั้นต้องการปรึกษาหารือและต้องการทราบถึงความต้องการของพระธรรมดิลกก่อนเสมอ ดังนั้น

การปฏิบัติงานใน ศพข. ล้วนแต่เป็นการตอบสนองความตั้งใจในการทำงานพัฒนาของพระธรรม
ดิลกอย่างแท้จริง

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University